

ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДУКТИВНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

М.А. КОРОТЄЄВ, к.е.н., доцент

Уманський державний аграрний університет

Досліджено ефективність використання трудового потенціалу в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області. Визначено можливості забезпечення раціональної продуктивної зайнятості працівників шляхом удосконалення галузевої структури аграрних підприємств.

Стратегічним напрямом підвищення ефективності використання трудового потенціалу в аграрному секторі економіки виступає формування його раціональної продуктивної зайнятості впродовж року, яка б гарантувала нормальну трудову активність, високу продуктивність і оплату праці. На необхідності розробки заходів, які б сприяли цьому наголошується в Указах Президента «Про основні напрями розвитку трудового потенціалу в Україні на період до 2010 року» [1], «Про основні засади розвитку соціальної сфери села» [2], «Основних напрямках проведення державної політики зайнятості на період до 2009 року» [3], «Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року» [4] та інших нормативно-правових актах.

Дослідженню різних аспектів проблеми формування та використання трудового потенціалу аграрного сектора економіки присвячено праці видатних вчених-економістів: О.А. Бугуцького [5], В.С. Дієсперова [6, 7], Е.М. Лібанової [8], І.В. Прокопи [9], М.Ф. Самодурової [10, 11], К.І. Якуби [12] та інших. Разом з тим, окремі положення, що стосуються визначення напрямів формування продуктивної зайнятості трудового потенціалу на пореформеному етапі розвитку сільськогосподарських підприємств залишаються недостатньо вивченими.

Метою статті є дослідження сучасного рівня використання трудового потенціалу та обґрунтування напрямів формування його продуктивної зайнятості в аграрних підприємствах.

Методика досліджень. В процесі досліджень використовувались наступні методи: економіко-статистичний, кореляційно-регресійного аналізу, монографічний та графічний.

Результати досліджень. Кризові явища в економіці та викликаний ними спад обсягів сільськогосподарського виробництва, призвели до зменшення попиту на робочу силу, загострення відносин зайнятості, посилення процесів вивільнення працівників з аграрних підприємств, наростання офіційного і прихованого безробіття у сільській місцевості, зниження ефективності використання наявного трудового потенціалу. За період 1990-2007 рр. чисельність працівників сільськогосподарських підприємств Черкаської області зменшилась із 218,0 до 46,8 тис. осіб, або більше ніж у 4,5 рази. Незважаючи на

це, зайнятість в аграрних підприємствах носить неповний, праценадлишковий характер. Так, у 2007р. з розрахунку на одного працівника було відпрацьовано 1788 люд.-год., що становить 89,9% календарного фонду робочого часу [13].

Неповне використання потенційно можливого фонду робочого часу в сільському господарстві значною мірою обумовлюється специфічною особливістю галузі – сезонним характером виробництва. Однією з конкретних форм його прояву у сфері використання трудового потенціалу виступає нерівномірна потреба підприємств у робочій силі впродовж року. Головною її причиною є наявність значних розбіжностей між періодом виробництва та робочим періодом. У першу чергу, нерівномірність використання трудових ресурсів визначається сезонністю рослинництва, де після закінчення всього циклу польових робіт процес праці практично припиняється. У тваринництві затрати праці впродовж року розподіляються практично рівномірно. Тому, визначальний вплив на сезонність затрат праці справляє галузева структура аграрних підприємств, їх виробнича спеціалізація.

У період 1990-2007 рр. під впливом кризових процесів відбулися кардинальні зміни у галузевій структурі аграрних підприємств Черкаської області, пов'язані з катастрофічним спадом обсягів виробництва тваринницької продукції та орієнтацією сільськогосподарських товаровиробників на пріоритетне виробництво продукції рослинництва, в першу чергу зернових соняшнику та ріпаку. Така трансформація на користь виробництв, що характеризуються значним рівнем сезонності, негативно позначилась на рівномірності використання робочої сили впродовж року. Аналіз помісячної динаміки коефіцієнта сезонності затрат праці в аграрних підприємствах Черкаської області за 2003-2007 рр. (рис. 1), свідчить про те, що вони носять чітко виражений сезонний характер. Це проявляється у наявності впродовж року пікових періодів у затратах праці, що співпадають з періодами виконання технологічних процесів у рослинництві (сівби, жнив, збирання цукрових буряків).

Рівень щомісячних коефіцієнтів сезонності затрат праці залежить від чисельності робітників, які працювали у сільськогосподарських підприємствах в різні місяці року, та ступеня використання їх фонду робочого часу. Дослідження коефіцієнтів сезонності чисельності працюючих та кількості відпрацьованих людино-годин одним працівником свідчить про те, що практично весь комплекс сільськогосподарських робіт, навіть у найбільш напружені періоди, виконується лише наявною чисельністю працівників. Сезонність затрат праці у визначальній мірі обумовлюється неоднаковим ступенем використання фонду робочого часу працюючих у різні місяці року.

Як свідчить аналіз трудової активності працівників сільськогосподарських підприємств Черкаської області за 2003-2007 рр., навіть у напружені місяці (липень, серпень) її рівень був у межах 79,9-97,6% календарного фонду робочого часу. Особливо відчутим стає надлишок робочої сили в зимові місяці, коли в умовах відсутності сфери прикладання праці, фонд робочого часу використовується лише на 62,3-81,5%. Серед негативних наслідків неповного використання трудового потенціалу в міжсезонний

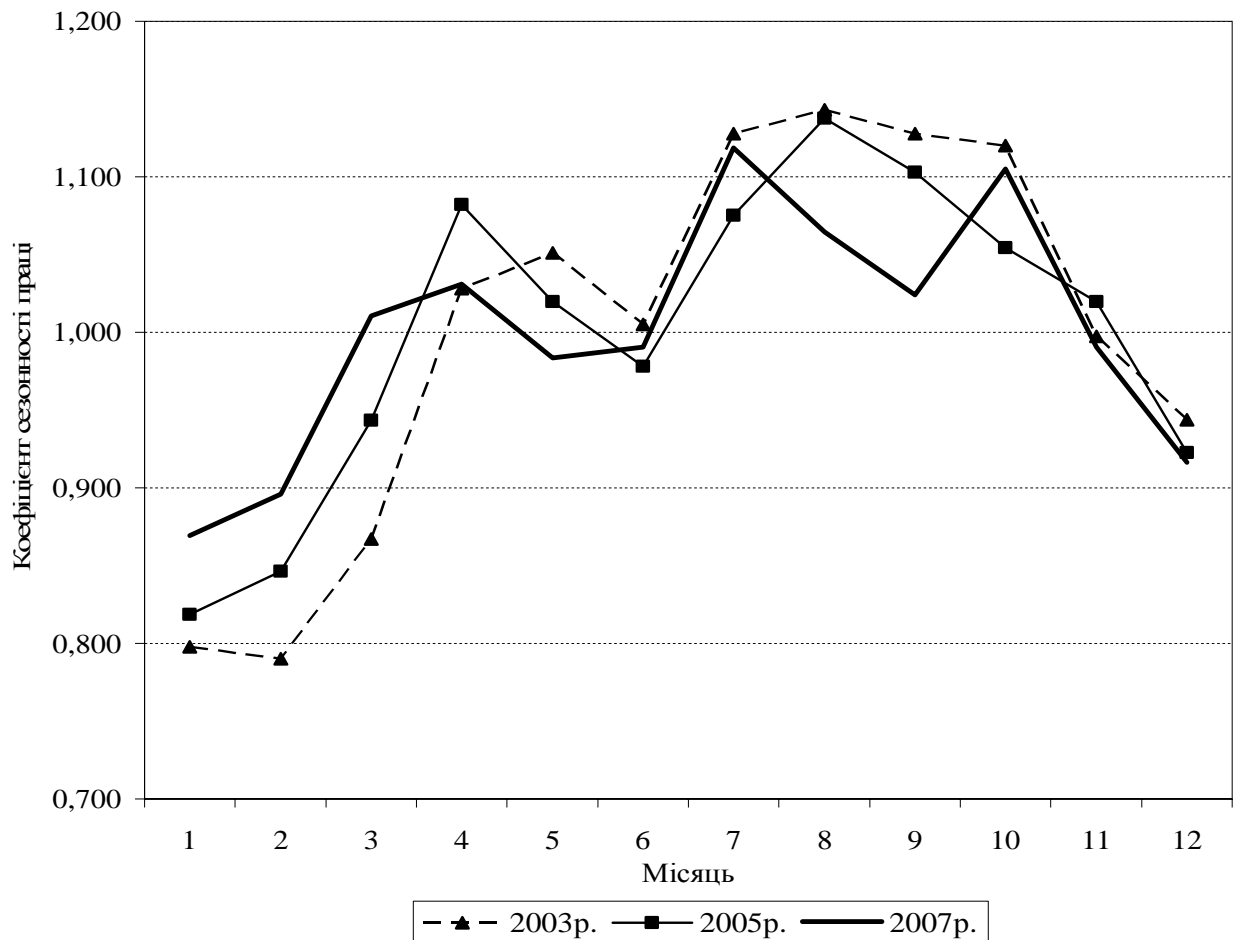

Рис. 1. Сезонність використання робочої сили у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області

період – недоотримання в аграрних підприємствах додаткових обсягів продукції та відсутність, впродовж року, постійного джерела доходу для більшості працівників.

Основним напрямом забезпечення повного використання трудового потенціалу аграрних підприємств виступає його рівномірне працезавантаження впродовж року. Звичайно, через особливості сільськогосподарського виробництва, досягти рівномірного використання трудового потенціалу, як, наприклад, у промисловості, тут практично неможливо. Проте, завдяки удосконаленню галузевої структури сільськогосподарських підприємств, можна значно пом'якшити вплив сезонного фактора на повноту завантаження аграрних працівників.

Наявність залежності між рівнем сезонності праці та галузевою структурою підтверджується результатами групування сільськогосподарських підприємств Уманського району Черкаської області (табл. 1).

Аналіз даних табл. 1 свідчить про те, що найнижчий рівень сезонності праці спостерігається в сільськогосподарських підприємствах з вищою питомою вагою у складі товарної продукції галузей тваринництва та буряківництва. По мірі зниження частки даних галузей та збільшення питомої ваги зернових і соняшника відбувається зростання сезонності затрат праці.

1. Вплив галузевої структури на сезонність затрат праці у сільсько-господарських підприємствах Уманського району Черкаської області, 2006р.

Показник	Група підприємств за значенням середньорічного коефіцієнта сезонності*			У середньому або всього
	I до 0,080	II 0,081 – 0,200	III 0,201 і більше	
Кількість господарств у групі	6	7	5	18
Середньорічний коефіцієнт сезонності	0,061	0,118	0,352	0,165
Питома вага у складі валової продукції сільського господарства, %:				
продукції рослинництва	82,7	85,7	95,1	86,9
продукції тваринництва	17,3	14,3	4,9	13,1
Питома вага у складі товарної продукції підприємства, %:				
продукції рослинництва	75,0	72,1	90,5	78,1
у тому числі:				
зерна	49,3	43,5	60,9	50,2
насіння соняшнику	7,4	9,7	16,7	10,9
цукрових буряків	10,1	8,8	6,4	8,6
продукції тваринництва	15,9	18,9	3,6	13,7
у тому числі:				
молока	5,0	5,4	0,8	4,0
живої маси ВРХ	5,2	3,2	0,2	3,0
живої маси свиней	5,1	5,2	2,2	4,4
промислової продукції	6,1	4,3	1,4	4,1

*Примітка: показник середньорічного коефіцієнта сезонності визначено за методикою В.К. Горкавого [14]

Для виявлення кількісного впливу галузевої структури аграрних підприємств на рівномірність використання робочої сили впродовж року, здійснено кореляційно-регресійний аналіз на основі даних 18 сільськогосподарських підприємств Уманського району Черкаської області за 2006р., в результаті якого отримано наступне рівняння:

$$Y = 0,2474 + 0,0013x_1 - 0,0044x_2 - 0,0009x_3 - 0,0051x_4 - 0,0073 x_5,$$

де Y – середньорічний коефіцієнт сезонності праці; $x_1 - x_5$ – відповідно питома вага у структурі товарної продукції сільськогосподарських підприємств: зернових і зернобобових, соняшнику, цукрових буряків, продукції тваринництва, продукції промислової переробки.

Рівень коефіцієнта множинної кореляції ($R = 0,550$) вказує на наявність зв'язку середньої щільності між факторними та результативною ознаками, а

коефіцієнт детермінації ($R^2 = 0,303$) свідчить, що варіація результативної ознаки на 30,3% обумовлена включеними до моделі факторами.

Отримані параметри рівняння регресії засвідчують, що значну роль у зниженні показника сезонності праці та забезпеченні рівномірної зайнятості відіграє розвиток тваринництва. Зростання на 1% питомої ваги даної галузі у структурі товарної продукції підприємства забезпечує зниження коефіцієнта сезонності на 0,0051. Це пов'язано з тим, що зимове утримання худоби вимагає більших затрат праці, ніж літнє та потребує більше робочої сили, надлишок якої утворюється взимку в галузі рослинництва. В той же час, у 2007р. майже у половині з 405 аграрних підприємств Черкаської області, галузь тваринництва взагалі відсутня. Відродження та нарощування обсягів виробництва тваринницької продукції, є не лише одним з головних шляхів забезпечення продуктивного використання трудового потенціалу в аграрних підприємствах, але й належить до стратегічних пріоритетів з точки зору формування продовольчих ресурсів держави. Сучасний рівень споживання тваринницької продукції в Україні знизився до критично небезпечної межі – у 2007р. споживання м'яса було на рівні 57,1% раціональної норми, молока – 59,1% [15] (за критеріями Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (FAO) критично небезпечним рівнем продовольчої безпеки вважається такий, за якого споживання продовольства населенням складає 50% від наукового обґрунтованих норм). Зі вступом України до СОТ розвиток тваринницької галузі має відбуватись на основі суттєвого підвищення її економічної ефективності та конкурентоспроможності. З-поміж сільськогосподарських підприємств Черкаської області такий позитивний досвід напрацьовано у ПСП «Плешкані» Золотоніського району, СТОВ «Лящівка», СКВ «Міжгір'я», СТОВ «Світанок», СТОВ «Україна» Чорнобаївського району та ряді інших. Рентабельність тваринництва у вказаних підприємствах у 2007р. була на рівні 27,8-38,8%, а розмір прибутку одержаного від галузі становив 1100-3900 тис. грн. В той же час, у переважній більшості сільськогосподарських формувань області тваринництво є низько ефективним: збиток по галузі молочного скотарства у 2007р. одержали 58 з 185 підприємств, що займались виробництвом молока, м'ясного скотарства – 180 з 203, свинарства – 196 з 234.

Важливе значення для забезпечення рівномірного використання трудового потенціалу в аграрному секторі має удосконалення виробничої структури галузі рослинництва. Використання набору сільськогосподарських культур, що мають не співпадаючі за часом періоди пікових потреб у робочій силі, також в деякій мірі згладжує сезонність. В даному аспекті сільськогосподарським товаровиробникам доцільно зосередити увагу на розвитку галузі буряківництва, оскільки більшість господарств мали досвід ефективного її функціонування. В існуючій технології вирощування цукрових буряків відмічаються два пікові періоди потреби в робочій силі – формування густоти рослин і збір урожаю. Однак, ці періоди не збігаються з періодами найбільшої потреби у інших галузях рослинництва (в першу чергу – виробництвом зерна). Результати розрахунків свідчать про те, що за рахунок збільшення питомої ваги цукрових буряків в структурі товарної продукції

аграрних підприємств на 1%, середньорічний коефіцієнт сезонності знижується на 0,0009. В той же час, у 2007р. із 405 сільськогосподарських підприємств цукрові буряки вирощувались лише у 88, з яких у 70 формуваннях галузь була збитковою. Таким чином, відновлення буряківництва має супроводжуватись підвищенням економічної ефективності галузі. Це забезпечить не лише більш повне та рівномірне використання трудового потенціалу, але й суттєвий економічний ефект для аграрного підприємства. Підтвердженням може бути передовий досвід ПП СП «Калиновий край» Лисянського району та СТОВ «Агрофірма Корсунь» Корсунь-Шевченківського району Черкаської області. Завдяки застосуванню інтенсивних технологій у вказаних підприємствах у 2007р. вдалося одержати з 1 га відповідно 346,4 і 376,0 ц цукрових буряків. Це забезпечило рентабельність галузі на рівні 37,2% та 42,9%, при цьому розмір прибутку, отриманий з 1 га посіву цукрових буряків був у межах 1,5-1,8 тис. грн.

Позитивний вплив на рівномірне використання трудового потенціалу в аграрних підприємствах має розвиток виробництв з промислової переробки сільськогосподарської продукції: млинів, крупорушок, олієнь, міні-пекарень, ковбасних цехів тощо. Зростання питомої ваги продукції даних підрозділів у структурі товарної продукції сільськогосподарських формувань на 1% забезпечує зниження середньорічного коефіцієнта сезонності на 0,0073. Поряд із забезпеченням більш рівномірної зайнятості, розвиток даних виробництв забезпечує більші грошові надходження для аграрних підприємств, оскільки готова продукція реалізується за значно вищою ціною порівняно з сировиною.

Результати групування сільськогосподарських підприємств Уманського району Черкаської області свідчать про те, що зниження сезонності праці має не лише виключно важливе значення з позицій забезпечення продуктивної зайнятості трудового потенціалу, але й позитивно впливає на рівень економічної ефективності аграрного виробництва (табл. 2).

У групі підприємств з низьким рівнем сезонності праці простежується більш рівномірне, повне використання робочої сили, високий рівень продуктивності праці, значно більший та рівномірний впродовж року розмір оплати праці. Також, у підприємствах даної групи обсяги валової продукції і чистого прибутку одержані з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь більш ніж у 1,5 рази перевищували значення відповідних показників підприємств, що увійшли до групи з найвищим рівнем сезонності праці.

Висновки. Результати проведених досліджень дозволяють зробити висновок про те, що раціональне поєднання рослинницьких галузей з виробництвом тваринницької продукції, а також розвиток переробних підприємств і підсобних промислів дозволяють в значній мірі згладити сезонний характер праці, підвищити її продуктивність та оплату і покращити показники економічної ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств.

2. Вплив рівня сезонності затрат праці на економічну ефективність сільськогосподарського виробництва в аграрних підприємствах Уманського району Черкаської області, 2006р.

Показник	Група підприємств за значенням середньорічного коефіцієнта сезонності			У середньому або всього
	I до 0,080	II 0,081 – 0,200	III 0,201 і більше	
Кількість господарств у групі	6	7	5	18
Середньорічний коефіцієнт сезонності	0,061	0,118	0,352	0,165
Відпрацьовано люд.-год. з розрахунку на одного працівника	1850,5	1848,0	1582,6	1748,8
Середньомісячна оплата праці одного працюючого, грн.	653,89	565,00	476,27	568,86
Виробництво валової продукції у порівнянних цінах з розрахунку на: 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн.	184,1	152,3	106,3	146,4
середньорічного працівника зайнятого в сільському господарстві, грн.	38986,83	34888,21	29210,93	34568,13
Одержано чистого прибутку на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн.	54,7	32,5	36,3	40,1

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Указ Президента України “Про Основні напрями розвитку трудового потенціалу в Україні на період до 2010 року” // Праця і зарплата. – 1999. - № 18. – С. 1-2.
2. Указ Президента України „Про основні засади розвитку соціальної сфери села” // Людина і праця. – 2001. – № 1. – С. 15-21.
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Основних напрямів проведення державної політики зайнятості на період до 2009 року» // Офіційний вісник України. – 2006. – № 27. – С. 81-82.
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» // Економіка АПК. – 2007. – № 11. – С. 3-57.
5. Бугуцький О.А. Демографічна ситуація та використання людських ресурсів на селі. – К.: ІАЕ, 1999. – 280с.
6. Дієсперов В.С. Продуктивність сільськогосподарської праці: Моногр. – К.: ННЦ ІАЕ, 2006. – 274 с.

7. Дієсперов В.С. Аналіз ефективності праці. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 68 с.
8. Лібанова Е., Бандур А. Незареєстрована зайнятість в Україні: формування й можливості державного регулювання // Україна: аспекти праці. – 2000. - № 4. – С. 3-8.
9. Прокопа І.В., Попова О.Л., Бетлій М.Г., Зайнятість сільського населення в Україні: територіальна диференціація // Економіка і прогнозування. – 2007. – № 10.– С. 56-74
10. Самодурова М.Ф. Актуальные вопросы перераспределения и использования постоянной и сезонной рабочей силы в сельскохозяйственных предприятиях АПК. – Саратов: Издательство Саратовского университета, 1986. – 172 с.
11. Самодурова М.Ф. Кадровая политика как фактор устойчивости аграрного производства // АПК: экономика, управление. – 2001. - № 5. – С. 25-29.
12. Якуба К.І. Жінки в трудовому потенціалі села. – К.: „Аграрна наука”, 1998. – 280 с.
13. Праця Черкащини 2007: Статистичний збірник / Головне управління статистики у Черкаській області: За ред. М.Г. Литвина – Черкаси, 2008. – 318с.
14. Горкавий В.К. Статистика: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 1994. – 304с.
15. Статистичний щорічник України за 2007 рік / Державний комітет статистики: Під ред. О.Г. Осауленка. – К.: Видавництво «Консультант», 2008.- 572 с.

Коротеев Н.А. Пути обеспечения продуктивной занятости в сельскохозяйственных предприятиях

Проведен анализ современного уровня использования трудового потенциала в сельскохозяйственных предприятиях Черкасской области. Установлено, что одним из основных направлений формирования рациональной продуктивной занятости является усовершенствование отраслевой структуры аграрных предприятий путем развития и повышения экономической эффективности производства продукции животноводства, свекловодства и продукции промышленной переработки.

Koroteyev M.A. Ways of providing of productive employment in the agricultural enterprises

The analysis of modern level of the use of the labour potential in the agricultural enterprises of the Cherkassy region is conducted. The main directions of forming of rational productive employment is the improvement of a particular branch structure of the agricultural enterprises is development and increase of economic efficiency of production of products of stock-breeding, beet grower and industrial products.